

Aytən CƏFƏRLİ
AMEA Hüseyn Cavidin Ev Muzeyi

HÜSEYN CAVIDİN “PEYĞƏMBƏR” ƏSƏRİ - 96

(ədəbi-tarixi xronika)

Böyük Azərbaycan mütəfəkkiri, məşhur və xarəqülədə pyeslər müəllifi Hüseyn Cavid nəsilərə örnək olacaq zəngin və bənzərsiz yaradıcılıq irsi zaman keçdikcə daha çox aktuallıq kəsb etməkdədir. Hüseyn Cavid zamanın digər romantik şairlərindən fərqləndirən, onun əsərlərinə ölməzlik qazandıran onu dinindən, irqindən, milliyətindən asılı olmayaraq, oxucularına sevdiren əsas keyfiyyət düşüncələrindəki bəşərlik və əbədilikdir, yəni fəlsəfi düşüncələrinin hər zaman aktual olması və hər yerdə qəbul edilməsidir.

Kütləvi və keçici hakim təmayüllərə, reformist və radikal inqilabçı təsirlərə, açıq ideoloji soyqırımına bədi müqavimətin klassik örnəyi olaraq bu dövrdə Cavid yaradıcılığını nəzərdən keçirmək mümkündür. “Peyğəmbər” əsərinin mövzusu və qəhrəmanı tarixdən alnsa da, əsərdəki fəlsəfə və ideal yazıldığı dövrün hadisələri ilə yaxından bağlı idi. “Zamanın qırılmış bağlarını” (Şekspir, “Hamlet”) yenidən bağlamaq vəzifəsini Mələk Məhəmmədə həvalə edir. Cavid “düşünüb haqqı bulan arif” insanı peyğəmbər, tanrı səviyyəsinə qaldırır, dünyanı öz məhvərinə qaytarmaq vəzifəsini onun üzərinə qoyur.

Hüseyn Cavidin “Peyğəmbər” pyesi tarixi gerçəkləri əks etdirir. Dram “Bisət”, “Dəvət”, “Hicrət”, “Nüsrət” adlanan dörd pərdəyə bölünmüşdür ki, bu da Məhəmməd Peyğəmbərin (sallallahu aleyhi və səlləm) rəsul kimi seçilməsi anından başlayaraq İslamın qələbə çalması, yayılması və genişlənməsi dövrünə qədərki mərhələlərini əhatə edir. Əsər tarixi faktlarla zəngindir, gerçəkləri ehtiva edir.

Filosof şair, böyük dramaturq Hüseyn Cavid “Peyğəmbər”in hansı ildə yazıldığını, dramaturqun onu nə zaman planlaşdırdığını, nə zaman başlayıb nə zaman bitirdiyini dəqiq müəyyən etmək hələ çətin olsa da, çox güman ki, bu əsər 1920-1922-ci illər arasında yazılmışdır. Bu ehtimalın həqiqətə yaxınlığını təsdiq edən faktlardan biri budur ki, “Peyğəmbər” ilk dəfə Azərbaycan Xalq Maarif Komissarlığı nəşriyyatı tərəfindən buraxıldığı zaman əsərin titulu və rəqində “Bakı, 1922-23-cü il” sözləri yazılmışdır.

Tədqiqatçı Əkbər Əliyarın tərcümə etdiyi kitab Qum şəhərində fəaliyyət göstərən “Avayi - münci” nəşriyyatında çapdan çıxmışdır. Tərcüməçinin Azərbaycan və fars dillərini mükəmməl bilməsi, zəngin dünyagörüşü, Azərbaycan ədəbiyyatına sonsuz marağı Hüseyn Cavidin fikir və düşüncələrinin farsdilli oxucuya bütün incəliyi ilə çatdırılmasına imkan vermişdir. Nəfis tərtibatda nəşr edilmiş 302 səhifəlik kitabda tərcüməçinin “Peyğəmbər” əsəri barədə fikir və düşüncələri də yer almışdır. Bu əsərə müraciət etməsinin səbəblərini açıqlayan Əkbər Əliyar yazır ki, Hüseyn Cavid dünya ədəbi mühitində təkrarolunmaz simadır, nadir yaradıcılıq üslubuna malik şairdir.

Hüseyn Cavidin təkcə yaradıcılığında yox, həm də şəxsi taleyində “Peyğəmbər” dramının özünəməxsus yeri vardır. Bu əsərdə Cavid ilk dəfə idi ki, tarixi şəxsiyyətə və tarixdən alınmış hadisələrə müraciət etmişdi. İkincisi isə böyük ədib tarixi mövzuya müasir mövqedən yanaşmışdı ki, bu da dövrün ədəbi tənqidi tərəfindən bir çox hallarda mövcud cəmiyyətlə bağlı yozulduğundan Hüseyn Cavid üçün müəyyən çətinliklərə səbəb olmuşdu. Cavid əfəndi Məhəmməd Peyğəmbəri ideallaşdırmaqda günahlandırılmışdı. Əslində isə dramaturqun məqsədi “Peyğəmbər”də insanın müqəddəslik mərtəbəsinə yüksələ bilməsindən bəhs edirdi. Əsərdə dramatik vasitələrlə yanaşı, təsvirə, təhkiyəyə də müəyyən yer verilmişdir ki, bu da həmin bədi nümunələrin səhnəyə çıxarılmasını çətinləşdirir. “Peyğəmbər” dramı bütövlükdə səhnə üçün nəzərdə tutulmamışdır.

Hüseyn Cavidin üçcildlik “Əsərləri” ədibin anadan olmasının 120 illiyi münasibətilə Azərbaycan Mədəniyyət Fondu Rəyasət Heyətinin qərarı ilə nəşr olunur. İkinci cildə müəllifin 1916 – 1925-ci illərdə yazdığı “Şeyda”, “Uçurum”, “İblis”, “Afət”, “Peyğəmbər” və “Topal Teymur” pyesləri daxil edilmişdir. Hazırkı nəşr 1982 – 1985-ci illərdə Turan Cavidin tərtibatı və filologiya

elmləri doktoru, professor Əkrəm Cəfərin redaktorluğu ilə çap edilmiş dördcildlik “Əsərləri” əsasında hazırlanmışdır. Bu cilddə təqdim edilən “İblis” və “Peyğəmbər” pyesləri 2002-ci ildə Turan Cavidin redaktorluğu nəşr edilmiş “Hüseyn Cavid” kitabından götürülmüşdür. Həmin pyeslər redaktor tərəfindən məhz H. Cavidin yazdığı şəkildə bərpa olunmuşdur.

Azər Turanın “Cavidnamə”sində də Cavid “Peyğəmbər”ə gətirən yollar, izlər, şəxələr, səbəblər çox dəqiqliyi və aydınlığı ilə təqdim olunur. Hüseyn Cavid “Peyğəmbər”i yazsa da onun səhnəyə qoyulmasına icazə verməmiş, öz əl yazısı ilə onu qadağan etmişdir. Bu hadisənin özü Cavidin Peyğəmbərə uca və müqəddəs münasibəti ilə bağlıdır və Azər Turan öz kitabında bu məsələləri tam genişliyi ilə oxuculara çatdırır. Cavidin “Peyğəmbər”ə sevgisi, Tanrı inancından təkcə dini yox, həm də milli duyğularından qaynaqlanır.

ƏDƏBİYYAT:

1. Məmmədli Q. Cavid-ömrü boyu. Həyat və yaradıcılıq salnaməsi, Bakı, Yazıçı, 1982. – 296 səh.
2. Cəfər M. Hüseyn Cavid. Bakı. 1960. - 262 səh.
3. Cavid H. Əsərləri. Beş cildə. III cild. Bakı, “Lider nəşriyyat”, 2005. -304 səh.
4. Azər Turan. Cavidnamə. Bakı, “Elm və təhsil”, 2010. 576 səh.

SUMMARY

Azerbaijani famous writer Husein Javid has a great importance from religious-philosophical and turkish ideological point of view. Outstanding playwright Husein Javid wrote his work of “The prophet” in 1921. “The prophet” is the historical tragedy in Azerbaijan literature.